

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Gaat geel in blauw veranderen?¹

Wim Klijn²
Wim Klijn is klinisch psycholoog/psychotherapeut en opleider, verbonden aan De Jutters, Centrum voor Jeugd GGZ Haaglanden te Den Haag.

Samenvatting Dit artikel geeft een voorbeeld van een individuele systeemtherapie van een zeventienjarige adolescente, waarbij plasticine als materiaal in de therapie is gebruikt. In de casuïstische beschrijving³ worden fragmenten uit één sessie individuele beeldende systeemtherapie weergegeven.

INLEIDING

Beeldende systeemtherapie combineert en integreert systeemtheoretisch georiënteerde psychotherapie en het gebruik van beeldende middelen. Hierbij wordt de creativiteit van de gezinsleden gebruikt op een wijze die in een louter verbale therapie verborgen blijft. Beeldende expressie is mogelijk met behulp van verf, krijt, pastel, viltstiften, klei, plasticine en collages, eventueel uitgebreid met steen of hout, fotomateriaal en tal van andere materialen (Klijn, 2005; Scheller-Dijkers, 1998). De therapeut richt zich op de vormgeving en op de inhoudelijke aspecten. Vormgeving is de uitvoering van een creatieve taak of, simpel gezegd, iets maken. Dat kan zowel op individueel niveau als met alle gezinsleden samen of met een deel van het gezin. De vormgeving is anders dan in een verbale therapie en dat geldt niet alleen het werken met een beeldend creatieve taak maar ook wat met het kunstwerk gebeurt als het af is, bijvoorbeeld door wie, hoe en waarover vragen gesteld worden over het kunstwerk. De inhoudelijke aspecten zijn het gebruik van symbolisering of metafoeren. Ook hier is het gebruik ervan anders dan in een verbale therapie.

1 Deze praktijkbijdrage is een hoofdstuk uit het boek *Waar woorden tekortschieten. Beeldende systeemtherapie: praktijk en theorie* door Wim Klijn en Suus Scheller-Dijkers, dat medio mei 2006 bij Uitgeverij Acco zal verschijnen.

2 Correspondentieadres: w.klijn@dejutters.com

3 Deze casus is gepresenteerd in de workshop 'Systeemtherapie met beeldende middelen' door Shirley Riley, gehouden op 29 mei 1999 in De Geestgronden, instelling voor GGZ te Bennebroek. In de workshop is Shirley Riley de therapeut. Enkele overbodige dialogen zijn weggelaten en spreektaal is tot schrijftaal gemaakt. De sessie is vrij volledig weergegeven.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

Zo kunnen metaforen direct in het kunstwerk ontstaan tijdens het werken, maar ook later totstandkomen, uit de dialoog tussen de gezinsleden bij reflectie op het kunstwerk. Gedrags- en cognitieve veranderingen kunnen totstandkomen als de cliënt iets maakt. Maar ook in tweede instantie treden veranderingen op bij de gezinsleden, als er een dialoog plaatsvindt over wat er is te zien in wat er is gemaakt.

In deze praktijkbijdrage is een casus beschreven waarin de therapeut met plasticine werkt. Eerst worden de therapeutische mogelijkheden van plasticine besproken. Dan komt de introductie van de casus. Deze sessie uit de beginfase van een individuele therapie is een voorbeeld van het gebruik van beeldende middelen waarmee letterlijk beelden worden opgeroepen en bewerkt. De fragmenten maken duidelijk hoe plasticine geïntroduceerd wordt met als doel de gezinsrelaties uit te beelden en vervolgens te bewerken. Het interview is gemakshalve in een aantal stukken verdeeld, waarbij per fragment een toelichting wordt gegeven bij wat er gaat komen⁴.

PLASTICINE

Plasticine is een kneedbare boetseerlei op oliebasis. Dit materiaal is in diverse kleuren in de handel verkrijgbaar. In deze casus maakt de therapeut gebruik van vier stukken plasticine in verschillende kleuren - rood, blauw, geel en zwart - waarmee gezinsleden in relatie tot elkaar worden neergezet. Plasticine is een wat stug aanvoelende soort klei, gemakkelijk kneedbaar als het in de handen wordt opgewarmd. Anders dan bij echte klei is geen water nodig, droogt het materiaal niet op en word je er niet vies van. Het kneedbare karakter maakt dat men producten eenvoudig kan vervormen, vernietigen, aan andere producten kan aanpassen en kan hergroeperen. Plasticine is zonder boetseermateriaal (zoals spatels) te gebruiken, maar een boetseermes bij de hand hebben is wel prettig om stukken af te snijden. Ook het gebruik van een of twee werkbladen als onderzetter voor op tafel is aan te raden.

In deze casus wordt de cliënt gevraagd om gezinsleden in kleur en vorm uit te drukken en om veranderingen in de vormgeving aan te brengen. Het eigen narratief kan op deze wijze tot uiting komen, wat

4 Mocht u, als lezer, willen ervaren wat de werking van deze beeldende systeemtherapeutische techniek kan zijn, dan kunt u proberen in het bezit te komen van vier stukken plasticine in verschillende kleuren om vervolgens het narratief mee te beleven door de communicatie over en weer na te spelen.

WIM KLIJN

een grotere kans van slagen met zich meebrengt dan als gewerkt wordt met bestaande poppen of houten blokjes die gezinsleden symboliseren. Het werken met plasticine brengt na korte tijd ontspanning teweeg en bij de cliënt ontstaat een gerichtheid naar binnen. De cliënt kan zich beter concentreren op wat er wordt besproken, wordt zich bewust van nieuwe ideeën, krijgt visuele voorstellingen die meteen vorm krijgen in de plasticine.

Klei, hoe gemakkelijk ook te gebruiken, kan door een adolescent kinderachtig gevonden worden. Plasticine kan juist wel weer aantrekkelijk zijn omdat dit materiaal gebruikt wordt bij animaties in tv-commercials en videoclips. Riley (1999) beschrijft hoe met stukjes plasticine gezinsleden worden aangegeven en hoe adolescenten vaak wel een dialoog tussen de stukjes plasticine willen houden. De wijze van communiceren wordt vaak nauwgezet nagespeeld. Het driedimensionale aspect van klei suggereert beweging en een verhaal, een plot. De techniek lijkt op speltherapie, met het voordeel dat het object gemaakt is door de speler. Als boosheid tot uiting komt, kan de cliënt gemakkelijk een stukje klei in elkaar slaan als hij iemand wil elimineren. Anders dan op een tekening is het object meteen weg. Sommige adolescenten zijn erg op het materiaal gesteld. Veel tieners, en zeker niet alleen meisjes, doen vaak hun best om er een prachtig uitgewerkte minisculptuur van te maken.

Creatieve producten die in de therapie gemaakt zijn, kan men vergelijken met persoonlijke brieven. De therapeut moet er dus op letten dat wat gemaakt is niet gezien wordt door andere gezinsleden of vrienden van de cliënt. Als bijvoorbeeld een representatie van het gezin in plasticine per ongeluk in de handen van een ander gezinslid komt, betekent dat vaak het einde van de behandeling. Als de therapeut klei- en plasticineproducten niet wil of kan bewaren, is het bovendien belangrijk om niet in aanwezigheid van de cliënt het materiaal in elkaar te drukken of te vernietigen.

Suzanne is een zeventienjarige jonge vrouw die op eigen initiatief hulp heeft gezocht in de GGZ omdat zij zich somber voelt en, naar eigen zeggen, niet uit huis durft te gaan omdat zij zich verplicht voelt haar moeder tegen haar vader te beschermen. Er zijn geen aanwijzingen voor gewelddadig gedrag in het gezin. Suzanne heeft zich aangemeld omdat zij zich zo lusteloos voelt, aan besluiteloosheid lijdt en steeds meer suïcidale gedachten krijgt. De diagnose luidt: een eenmalige episode van een depressieve stoornis met matige symptomen.

Het gezin bestaat uit vader, moeder en Suzanne. Suzanne heeft sinds een jaar een vriend, maar zij denkt erover om de

relatie te verbreken. De therapeut heeft uit de gegevens van het aanmeldingsgesprek het idee dat zij een vriendje heeft om meer weg van thuis te zijn. Hoewel de therapeut zich bewust is van het gegeven dat een keuze moet worden gemaakt over wel of niet thuis blijven wonen, zoekt zij een oplossing die los staat van de relatie met het vriendje. Voor Suzanne heeft het leven geen zin meer als haar ouders ruzie blijven maken over haar relatie en als haar vader haar moeder onder druk zet. De problematiek leent zich uiteraard goed voor gezinstherapie (Haley, 1973). Vader en moeder zijn één keer meegekomen voor een adviesgesprek maar hebben gezegd verder geen gezinsbehandeling of ouderbegeleiding te willen. De therapeut besluit, nadat zij vergeefs geprobeerd heeft om tot vervolggesprekken te komen met de drie gezinsleden, tot het aanbieden van een individuele therapie aan Suzanne. Suzanne wil liever gezinstherapie, maar zij gaat akkoord met het voorstel van de therapeut nadat ook zij zonder succes geprobeerd heeft haar ouders voor gezamenlijke gesprekken uit te nodigen. Met de ouders is afgesproken na vier maanden opnieuw om de tafel te gaan zitten om te beoordelen hoe het er in het gezin voor staat. Omdat Suzanne met krachtige verbale inbreng alle moeilijkheden wegpoetst, kiest de therapeut voor beeldende therapie. Daartoe gebruikt de therapeut ook in het individuele contact een systeemgeoriënteerde visie en werkwijze. De therapeut maakt de keuze om met de losmakingsproblematiek te beginnen en om al werkende te zoeken naar mogelijkheden om het therapeutische systeem te verbreden door de ouders er alsnog bij te betrekken.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

INVOEGEN, DE CLIËNT VOLGEN EN INTRODUCTIE VAN HET BEELDEND WERKEN

Beeldende technieken geven adolescenten de gelegenheid om een totaal ander en tegelijkertijd toch ook natuurlijk communicatiemiddel te gebruiken dat een katalysator voor verandering is. Soms is het even zoeken naar hoe het materiaal geïntroduceerd kan worden. Er is bij elke adolescent nu eenmaal een natuurlijke zelfbescherming als het erom gaat met welke volwassene dan ook op een persoonlijke, intieme wijze te praten. Adolescenten willen anderen graag laten zien dat zij schoon genoeg hebben van de wereld, maar vertrouwen de ander vaak niet voldoende om dit te kunnen zeggen. Contact maken via beelden kan een prettige, stille manier van communicatie zijn. Zolang zij niet gedwongen worden om te praten, zullen zij dat

juist eerder gaan doen. Het gebruik van beeldende middelen is veilig en onder hun controle. Adolescenten voelen zich prettig bij het gebruik van een zelf ontworpen metafoor als nieuw narratief (Riley, 1999).

WIM KLIJN

Therapeut: Dag Suzanne, hoe is het?

Suzanne: Hoi, het gaat wel.

Therapeut: Ja? Gaat het thuis beter?

Suzanne: Nee, het is een grote bende. Het is al twee jaar een bende (wordt verdrietig).

Therapeut: Dus het blijft maar zo doorgaan, hè?

Suzanne: Ja. Ik vind er niks aan om thuis te zijn, het is gewoon afschuwelijk.

Therapeut: Ik heb je vader en moeder maar één keer ontmoet. Ik heb nog niet echt een goed idee van hoe ze zijn. Wat vind je ervan als je me eens laat zien hoe je gezin is? Als je dit stuk klei neemt en je maakt een vorm. Je hoeft geen mensfiguur te maken als je dat niet wilt. Je maakt gewoon een vorm, een voor je moeder, een andere voor je vader en een voor jezelf, omdat jullie met z'n drieën zijn. Wie het sterkst is in het gezin, als het er om gaat hoe die jou beïnvloedt, maak je het grootst. Bijvoorbeeld als je moeder, die in het echt een stuk kleiner is, een sterke invloed op je heeft dan maak je haar groter dan je vader. Doe het maar zoals je het zelf wilt, hier heb je verschillende kleuren (wijst op vier stukken plasticine die op een werkblad liggen). Het is plasticine, je kunt het kleiner maken of afsnijden.

Suzanne: Oké. Geeft het niet wat voor vorm het wordt?

Therapeut: Nee.

Suzanne: Dan maak ik gewoon rechte stukken.

Therapeut: Je maakt rechte stukken, hè?

Suzanne: Ja (gaat aan het werk).

Therapeut: Jezelf niet vergeten, hoor.

DE THERAPEUT NODIGT UIT TOT DIALOOG

De kunstuiting geeft cliënt en therapeut informatie op verschillende niveaus. De concrete, openlijke betekenis van het gedrag en de emoties van de gezinsleden worden er mee aangegeven. Ook kan de representatie met de plasticine, zowel tijdens het maken als bij de reflectie na afloop, onverwachte en nieuwe betekenisgeving aan de oppervlakte brengen. Gedachten waarvan men zich kort tevoren niet bewust was, komen naar voren.

Een kunstuiting is altijd origineel omdat die wordt voortgebracht door een persoon. Er zijn geen beperkingen van de creativiteit en er is niet één juiste weergave. Als de kunstuiting de betekenisgeving van de cliënt uitdrukt, is het goed.

In beeldende systeemtherapie zoekt de therapeut naar metaforen en gebruikt hij een metaforische communicatie vanuit het kunstproduct. Dit gebeurt door het verhaal en het beeld te respecteren, bij het beeld (of de beeldelementen) te blijven en niet de betekenis al bij voorbaat te weten. De basisinstelling van 'niet-weten en niet-expert zijn' (Anderson & Goolishian, 1988) is van grote waarde voor de therapeut. Een leidraad is: luister naar het verhaal dat het beeld verheldert en blijf bij het beeld dat het verhaal verheldert (Riley, 1999). Natuurlijk mag en moet de therapeut vragen stellen en vraagtekens zetten bij het in de ogen van Suzanne enige alternatief, haar dominante verhaal.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

Suzanne: Oké (stopt even, is stil en maakt de indruk in zichzelf te gaan). Ik ben geel omdat ik een rustig type ben (snijdt een rechthoekig klein stukje geel af). Ik wil geen rode persoon zijn. Dit is mijn vader, hij is groot en rood (maakt een groot, langwerpige stuk rood), omdat hij erg agressief is (stille, Suzanne gaat in zichzelf op). Dit is mijn moeder (snijdt een stuk blauw af dat qua afmetingen het midden houdt tussen rood en geel), zij is blauw, zij is altijd stil en klein. En dit is mijn vriend. Hij is zwart omdat hij er buiten valt en hij is sterker dan ik en mijn moeder (snijdt een groot stuk zwart af van ongeveer dezelfde afmetingen als het rode stuk). Mijn moeder en ik, wij zijn allebei niet zo agressief als mijn vader. Mijn vriend is sterker dan ik (zet een stuk zwart neer dat groter is dan het gele stuk).

Therapeut: Waarom zet je hem erbij?

Suzanne: Hij is mijn vriend en dit is mijn gezin, en ik wil bij hem zijn, maar mijn ouders vinden het niet goed (op het werkblad staan vier langwerpige stukken: rood en blauw, half er tussen geel en iets verder weg zwart).

Therapeut: Dus deze scheidslijn is de werkelijkheid (geeft een lijn aan tussen geel, blauw en rood enerzijds en zwart)?

Suzanne: Ja.

Therapeut: Ik begrijp het, maar jij zit ook aan deze kant van de lijn (geeft een lijn aan tussen rood en blauw enerzijds en anderzijds geel en zwart).

Suzanne: Maar ik wil niet meer bij mijn ouders wonen!

Therapeut: Dus je wilt een beetje op afstand?

WIM KLIJN

Suzanne: Ja.

Therapeut: Ik begrijp het, nou, zou er een manier zijn om de posities van die mensen te veranderen zodat ze op een andere manier met elkaar gaan praten? Net alsof, bij wijze van spreken?

Suzanne: Nou, het is meer zo (verwisselt rood en blauw, zodat geel en blauw nu dicht bij elkaar staan). Ik heb meer met mijn moeder dan met mijn vader.

Therapeut: Maar als je nou dit doet (plaatst geel dicht bij zwart) wat gebeurt er dan met hun (wijst naar rood en blauw)?

Suzanne (diepe zucht): Ik weet het niet, zij laten mij niet gaan, zij willen niet dat ik naar hem toe ga.

Therapeut: Maar laten wij nou eens kijken, als deze mensen alleen zijn, hoe gaat het dan met ze? Misschien als je wel helemaal daar was (plaatst geel een heel eind van het werkvlak vandaan, op een ander werkblad op een ander gedeelte van de tafel). Misschien ben je wel helemaal niet bij je vriend en ga je wel een tijd op reis, ver weg. Wat gebeurt er dan met hun beiden?

Suzanne: Ik denk dat ze dan in plaats van boos op mij te zijn boos op elkaar worden.

Therapeut: Dus dan gaan ze ruzie maken?

Suzanne: Ja.

Therapeut: Hoe dicht moeten ze bij elkaar zijn om ruzie te maken? Of hoe ver van elkaar vandaan? Hoe zal het zijn? Laat eens zien?

Suzanne: Als ik in de buurt ben dan is het meer zo (plaatst vader en moeder uit elkaar en plaatst zichzelf en haar vriend op gelijke afstand ten opzichte van de ouders). Nee, het is meer zo (plaatst zichzelf nu tussen vader en moeder in, met vriend op enige afstand). Mijn vader en moeder praten niet zo veel met elkaar en als mijn vader boos op mijn moeder wordt dan komt hij naar mij toe. En zegt hij hoe het is, en dat moet ik dan weer tegen mijn moeder zeggen.

Therapeut: En je zit daar tussen ze vast (wijst naar de gele figuur tussen de rode en blauwe).

Suzanne: Ja, en ik wil daar weg!

Therapeut: Laat ik je nu eens voor de grap heel ergens anders zetten (zet geel een eind verder weg in de richting van zwart). Wat gebeurt er nu met hun (wijst naar rood en blauw)?

Suzanne: Ik denk dat zij meer contact met elkaar krijgen omdat ze niet willen dat ik wegga, dus dan hebben ze wat samen. Maar ze zullen ook erg boos op elkaar worden. Ik weet het niet.

Therapeut: Dat is erg boeiend. Ik vroeg me net af of ze behalve jou ook iets anders hebben om over te praten.

Suzanne: Ik weet het niet. Mijn moeder zit de hele dag thuis en ze werkt niet. Mijn vader werkt zich te pletter maar hij zegt er niks over. Nou, dan vragen ze aan elkaar 'En hoe was je dag?'. En dan zeggen ze 'O, goed hoor', en verder niets.

Therapeut: Dus als jij uit huis gaat dan wil dat zeggen dat deze vrouw (wijst op blauw) helemaal alleen achterblijft, dus moet je wel thuis blijven om haar te steunen (plaatst geel tegen blauw).

Suzanne: Ja.

Therapeut: Dus je wilt wel uit huis.

Suzanne: Dat ik nog thuis ben, komt omdat ik echt van mijn moeder hou en als ik wegga dan ben ik bang dat mijn vader erg boos wordt, zelfs op mijn moeder. Als wij bij elkaar zijn (plaatst geel bovenop blauw) dan zijn wij bijna even sterk als mijn vader.

Therapeut: Ja, dat is waar. Daar heb ik nooit aan gedacht. Wat bijzonder.

Suzanne: En samen kunnen wij hem aan.

Therapeut: Dus durf je niet uit huis te gaan?

Suzanne: Ik wil wel, want ik wil niet tussen ze in staan.

Therapeut: Vind je dat je vader afhankelijk is van je moeder (zet het rode stuk schuin tegen het blauwe stuk, zodat de impressie ontstaat dat rood op blauw leunt)?

Suzanne: Vaak wel, want mijn moeder regelt het huishoudgeld, maar dat kan hij eigenlijk niet hebben. Dus dan doet hij net alsof hij het mannetje is dat geen hulp nodig heeft.

Therapeut: Zorgt zij er dan voor dat hij zich groter en sterker voelt? Hij kan zich zo blijven voelen zolang zij hem steunt, maar kan zij het wel aan (plaatst wat blauwe plasticine tegen het rode aan, zodat de impressie ontstaat dat rood en blauw tegen elkaar leunen)?

Suzanne: Nee, omdat ik denk dat ze bang voor hem is.

Therapeut: Zo, dus ze durft het niet? Dus moet jij daar staan (plaatst het gele stuk op het blauwe stuk) en ga je haar helpen je vader te ondersteunen omdat hij zo afhankelijk is. En hij is eigenlijk alleen maar een bullebak. Of slaat hij haar?

Suzanne (twijfelt even): Nee.

Therapeut: Dus je maakt je geen zorgen over haar welzijn?

Suzanne: Dat wel.

Therapeut: Waar ben je bang voor, wat kan er gebeuren als zij samen zijn?

Suzanne: Ik denk dat zij niet tegen hem op kan.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

Therapeut: Laten wij nog eens doen alsof. Hier is je vader, groot en sterk (zet rood apart). En je moeder zoekt je dan op voor een tijdje samen, alleen jullie tweeën (plaatst geel bij blauw). Wat gebeurt er dan met hem, zo in zijn eentje?

WIM KLIJN

Suzanne: Hij is erg jaloers.

Therapeut: Erg jaloers!

Suzanne: Ja.

Therapeut: Maar wat gaat hij dan doen?

Suzanne: Hij wil er ook bij omdat hij jaloers is (schuift het rode stuk iets dichterbij en schuift het vervolgens weer terug), niet jaloers op mijn moeder omdat zij bij mij is, maar jaloers op mij, omdat ik een goed contact heb met mijn moeder.

Therapeut: Oh ja. Ik probeer het mij voor te stellen als therapeut, hoe zou dit nu voelen? Ik ben nu twee kleuren, kijk maar, dit ben ik (plaatst een stuk plasticine met zwart en rood dat de therapeut voorstelt bij de andere stukken). Kijk, ik denk dat wat wij moeten doen, is er voor zorgen dat jij daar terecht komt (plaatst het gele stuk een eind weg) en misschien moeten wij wel aan ze uitleggen dat je de vrijheid moet hebben om erin en eruit te gaan (plaatst het geel weer terug op de oorspronkelijke plaats en beweegt het gele stuk een paar keer van de ene plek naar de andere). Je hoeft dan niet altijd thuis te zijn en ook niet altijd bij je vriend. Hebben zij je vriend wel eens ontmoet?

Suzanne: Een paar keer, maar ze mogen hem niet.

Therapeut: Ze mogen hem niet? Denk je dat ze daar een goede reden voor hebben?

Suzanne: Hij is net zo agressief als mijn vader.

LOSMAKINGSPROBLEMATIEK BEWERKEN

‘Uit huis gaan’ is enerzijds een concrete realiteit, maar meestal een metafoor voor individuatie. Door de concrete, heftige realiteit die dit thema oproept, is het zowel voor de jeugdige als voor de ouders vaak moeilijk bespreekbaar. De therapeut heeft een extra middel in handen om de metafoor uit te werken door zelf met de plasticine te werken. In dit fragment stuiten wij op basisproblemen van de adolescent. Je ouders willen redden en dit niet kunnen vanuit een nog niet voldoende ontwikkelde autonomie. Als je moeder willen worden om haar zo te kunnen steunen. Een puur verbale therapie heeft beperkte mogelijkheden. Hier merken wij de voordelen van het werken met beelden om iets duidelijk te maken. ‘Jezelf zijn en jezelf zien te vinden’ zijn soms moeilijk verbaal uit te leggen. ‘Je bent gewoon geel en je moet er voor zorgen geel te blijven’, zegt opeens veel meer zonder dat verdere uitleg nodig is.

Therapeut: Dus op een bepaalde manier zijn ze hetzelfde (plaatst een rood stuk plasticine bovenop het zwarte stuk).

Suzanne: Maar ik denk dat mijn vader erger is (haalt het rode stuk dat de therapeut net op het zwarte stuk plaatste weg).

Therapeut: Is hij zo sterk? Is het niet bijzonder: als je bij je vriend bent, is het net zo als bij je thuis? Nou ja, hij heeft natuurlijk een andere kleur. Ik denk omdat hij jonger is en omdat hij nog niet de kans heeft gekregen om zo sterk en rood te worden. Denk je dat hij later ook groot en rood wordt?

Suzanne: Kan zijn, ik weet het niet.

Therapeut: Als jij groter wordt, krijg je dan dezelfde kleur als je moeder?

Suzanne (glimlacht): Ja, ik denk het wel.

Therapeut: Denk je? Gaat geel dan in blauw veranderen?

Suzanne: Ja.

Therapeut: Is dat goed?

Suzanne (zuijgt): Ik weet het niet. Mijn moeder moet voor zichzelf opkomen maar dat doet ze niet. Maar ik wil zo niet zijn.

Therapeut: Waarom geef je je moeder niet iets waarmee zij zich sterker maakt? Heb je een cadeau voor haar?

Suzanne: Nou, ze kan tegen hem op als ze van mij steun krijgt, dus met mijn hulp is ze wat sterker (plaatst een stukje gele plasticine onder het blauwe).

Therapeut: Oh, maar nu zit jij niet in je eigen lichaam! En dat ben je haar dan óók aan het leren, om niet zichzelf te zijn! En als je ouder wordt, en een beetje zoals zij wordt, hoeveel van haar wil je dan in jezelf hebben? Een beetje? Misschien wel helemaal niets. Is dat een goed idee, of wil je daar nog over nadenken?

Suzanne: Eh, omdat mijn moeder niet boos op mij kan worden, wat ik trouwens helemaal niet leuk vind (stilte), denk ik dat ik er een klein beetje rood bovenop wil (plaatst een stukje rood op het geel) omdat ik wel een beetje agressief wil zijn. Maar ik wil ook wel een beetje soft zijn, geen bitch (stopt een stukje blauw onder bij het geel). Eh, iets minder rood.

Therapeut: Teveel rood?

Suzanne: Ja, teveel (rood en blauw staan nu naast elkaar tegenover geel met de stukjes rood en blauw er tegen geplakt en zwart dat naast haar staat).

Therapeut: Denk je dat wij dat zo samen kunnen regelen?

Suzanne: Ik weet het niet. Ik hou er niet van om zo tussen ze in te staan. En het is moeilijk.

Therapeut: Op de een of andere manier ben je hier gekomen (wijst naar het gele stuk), hoe is dat het gele stuk gelukt?

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

Suzanne: Omdat er thuis altijd ruzie was. Ik wilde dat niet, en als ik bij mijn vriend was dan stond ik er niet meer zo tussen.

WIM KLIJN

Therapeut: Is er geen andere manier dat geel (wijst naar het ander stuk geel, met de stukjes blauw en rood eraan) verder van rood en blauw komt te staan zonder dat zwart dichtbij is?

Suzanne: Ik weet het niet. De laatste tijd wil ik juist graag bij mijn vriend zijn omdat het niet zo moeilijk en stresserig is als ik bij hem ben. Thuis is er heel veel spanning.

Therapeut: Denk je dat als wij zoiets kunnen doen (legt blauw en rood op hun zijkant), is er dan een kans dat het een klein beetje verandert? Zo lijkt het wel dat ze even hoog zijn, maar wel vanuit een andere hoek gezien.

Suzanne: Ik begrijp niet wat je bedoelt. Ik denk niet dat mijn vader dat goedvindt.

Therapeut: Je denkt niet dat hij ooit zal veranderen, dus moet je hem dwingen om te veranderen door zo ver mogelijk weg te gaan (plaatst geel op een ander deel van de tafel, ver weg van rood en blauw).

Suzanne: Misschien.

Therapeut: Maar het is wel beangstigend, daar zo ver weg, niet?

Suzanne: Niet als het zo is (zet zwart naast geel).

NIEUWE BETEKENISGEVING

In deze fase van de sessie helpt de therapeut Suzanne nieuwe betekenisgeving te vinden door andere realiteiten aan te bieden. Tevens wordt geëxploreerd welke mogelijkheden voor gezinstherapie aanwezig zijn en hoe de positie van de therapeut daarin kan zijn. De belevingskwaliteit wordt uitgediept en gedachten en overtuigingen nader uitgewerkt.

De meeste adolescenten worstelen met hun eigen lichaam, en veel jonge mensen willen hun ouders redden, willen om spanning te ontlopen ertussenuit naar een vriend of vriendin. In het volgende fragment slaagt de therapeut erin om veel van deze aspecten met elkaar te verbinden.

Therapeut: Ik denk niet dat het zo werkt (wijst naar zwart naast geel). Laat ik een poging wagen als jij het goed vindt. Als ik je vader een stem geef en hem om zijn mening vraag, wat zou hij zeggen (plaatst het stukje zwart/rood dat de therapeut representeert dicht bij rood)? Wat vindt hij van die hele toestand?

Suzanne: Hij zou de hele therapie flauwekul vinden.

Therapeut: Flauwekul?

Suzanne: Hij denkt dat het zo wel goed is en hij ziet niet in waarom ik weg wil.

Therapeut: Dus hij wil het zo laten?

Suzanne: Ja, want als ik er ben (schuift geel even naar rood en blauw en dan snel weer er vandaan) kan hij via mij met m'n moeder omgaan. En als ik er niet ben dan is het voor hem moeilijk, net zoals voor mijn moeder.

Therapeut: Vind je dat je hun huwelijk helpt door daar tussen hen in te staan (schuift geel tussen rood en blauw)?

Suzanne: Ik weet het niet. Nou ja, ik vind dat zij het zelf moeten doen. Toen ik er nog niet was waren ze toch ook maar met z'n tweeën.

Therapeut: Misschien. Ik weet het niet zeker, maar ik denk dat je ze moet helpen om hun huwelijk in stand te houden (zet rood naast blauw). Om hun huwelijk in stand te houden hebben ze zich een hele tijd met jou beziggehouden. Zeventien jaar hebben ze voor je gezorgd. Maar binnenkort ben je er aan toe om uit huis te gaan. Niet meteen naar je vriend, maar eerst een opleiding volgen, op jezelf zijn. Leuke dingen doen. Dus ik denk dat ze nu alvast moeten oefenen met een nieuw soort huwelijk en jij moet je nu niet meer verantwoordelijk voelen. Behalve natuurlijk als je dat zelf nog jaren zo wil doen, nog heel lang als je dat wilt. Maar dat zou mij niets lijken. Ik vind dat wij ze moeten aanmoedigen om met elkaar te gaan praten, maar als je buitengesloten wordt dan zou je wel eenzaam kunnen zijn (wijst naar het andere stuk van de tafel waar geel alleen staat).

Suzanne: Nou, ik heb mijn vriend nog.

Therapeut: Ja, maar je staat dan wel erg buiten de hitte van het gezin, denk je niet? Zou je het niet koud krijgen zonder al die hete lucht die rond raast?

Suzanne: Nee, juist het omgekeerde! Ik ben ontspannen als ik niet midden in de ruzie zit!

Therapeut: Maar als het zo ontspannend is voor jou om daar niet te zijn, waarom zou het voor hun niet ontspannend zijn als je weg bent?

Suzanne: Omdat ze via mij praten. Als ik er niet ben, dan weten ze niet met elkaar om te gaan. Ik weet het niet. Ik denk dat ze dan veel meer ruzie gaan maken.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

ACTIEVE BEELDENDE INBRENG DOOR DE THERAPEUT WIM KLIJN

Therapeuten zijn soms te geremd om iets van hun eigen creativiteit te laten zien. Als de cliënt in beeldende psychotherapie iets maakt, dan is dit een uitbreiding van de therapie en niet iets dat op zichzelf staat buiten de therapeutische relatie om. Als de therapeut zelf iets vervaardigt of tekent is dat ook een vorm van communicatie in de therapeutische relatie en het is goed dat de therapeut dit toepast. In het komende fragment van de sessie zet de therapeut zichzelf letterlijk en figuurlijk op het werkvlak en zij gebruikt daarbij stukjes gele en blauwe plasticine die zij op elkaar plaatst. De achterliggende gedachte van de therapeut komt helder naar voren. Als zij als medespeler in de driehoek met de ouders en in de driehoek met Suzanne geaccepteerd wordt, kan zij helpen om Suzanne vrij te spelen. De therapeut kan met haar plasticine dingen doen die normaliter het kind zou doen. Ook de gedachte dat als zij samen therapie doen zij de ouders daarmee kunnen helpen, daagt uit tot het ontdekken van nieuwe gezichtspunten.

Therapeut: Ik heb een idee! Therapie (geeft aan Suzanne een stuk zwart/rode plasticine dat de therapeut voorstelt)! Hoe zou therapie ze kunnen helpen? Ik maak me nu over jou even geen zorgen, laten we ons zorgen maken over je vader en moeder. Help mij eens om uit te zoeken waar ik in dit plaatje sta.
Suzanne: Mijn vader wil niet in therapie, maar mijn moeder en ik dachten dat het wel een goed idee zou zijn. De laatste keer dat vader erbij was werd hij daar boos over (doet vaders' stem na): 'Waarom zet je mij zo voor het blok?'. Dus ik denk dat je in het midden komt te staan (plaatst het stuk plasticine dat de therapeut voorstelt tussen de ouders). Mijn vader is erg koppig hoor! Ach, ik weet het gewoon niet.

Therapeut: Nou, wat zou je er van vinden als ik er tussen ga staan? En ik zou jouw plaats een tijdje kunnen innemen? Is dat voor jou erg moeilijk te verdragen?

Suzanne: Nee.

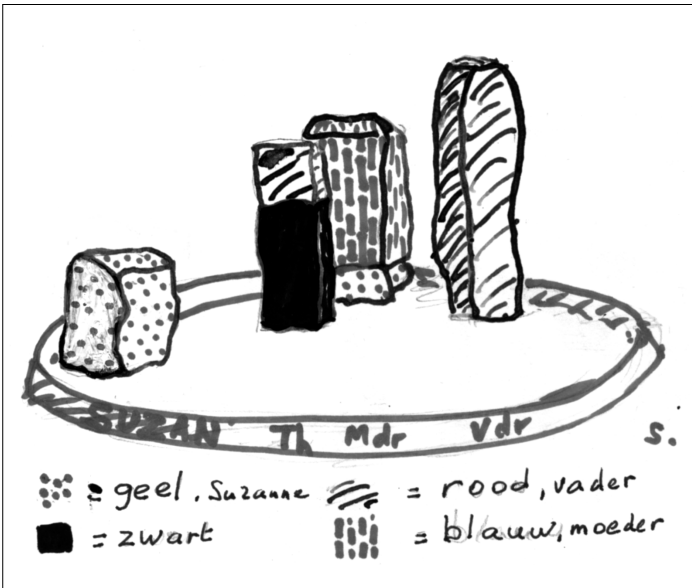
Therapeut: Weet je dat zeker?

Suzanne: Ik denk het wel.

Therapeut: Je weet dat het moeilijk is. Je staat er nu al zeven-tien jaar tussen. Het zal echt wel moeilijk zijn om er buiten te staan. Bovendien ben ik ook nog eens niet hun dochter. Laten we zeggen iemand in hun midden, of beter gezegd in een driehoek, om van alles te bespreken.

Suzanne: Misschien kunnen ze me ooit als een persoon zien.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

Therapeut: Nou, wat zou je er van vinden als ik er tussen ga staan? En ik zou jouw plaats een tijdje kunnen innemen? Is dat voor jou erg moeilijk te verdragen?

(tekening van Suus Scheller-Dikkers)

Niet iemand die je gebruikt om met een ander te praten, maar als een eigen persoon.

Therapeut: Dus je wilt niet langer meer een soort doorgeefluik zijn? Hoe kunnen wij er met je ouders over praten? Wat kunnen we nog met ze bespreken?

Suzanne: Mijn moeder zou zich er voor schamen.

Therapeut: Ervoor schamen?

Suzanne: Ja.

Therapeut: Hoezo dan?

Suzanne: Ze vindt dat alles gladjes moet gaan, mijn vader denkt echt dat alles goed gaat. Mijn moeder weet dat ik er tussen sta omdat ik haar veel help.

Therapeut: Mijn dilemma is dat als het nou alleen om ons tweeën zou gaan (plaatst de stukken plasticine die de therapeut en Suzanne representeren zonder de vriend op een apart werkblad). Laten we je vriend hier even, hij kan er altijd weer bij of er weer vandaan (plaatst het stuk zwart een stuk verder van de andere). Als wij alleen maar met z'n tweeën zouden

zijn, hoe kan dat dan deze twee (wijst naar blauw en rood) helpen? Daar zit ik over na te denken, dat zit ik uit te puzzelen. Suzanne: Ik denk dat ze hopen dat ik terugkom. Therapeut: Dus ze denken dat ik je weer terug naar ertussenin kan praten. Zou ik dat echt kunnen? Suzanne: Nee.

WIM KLIJN

AFSLUITEN VAN DE SESSIE

De therapeut brengt de betekenisgeving van 'uit huis gaan' nog eens in de schijnwerper. Afscheid nemen van de positie die je thuis inneemt, is niet hetzelfde als uit huis gaan. In het laatste deel wordt de sessie afgesloten door naar de toekomst te blikken, de therapeut geeft hoop en wijst naar de volgende sessie. De therapeut wil aan het einde een stukje klei meegeven. Op zich is dit niet zo gebruikelijk, maar het gebaar kan worden gezien als een manier om de therapie levend te houden of om bepaalde visualisaties vast te houden. Misschien ook wel om met de problematiek te oefenen of op nieuwe ideeën te komen. De sessie wordt veilig afgerond en een verbinding met de toekomst wordt gelegd; de therapeut kan proberen op de een of andere manier Suzannes ouders te steunen bij dit losmakingsproces, alleen of met Suzanne. De therapeut geeft aan dat de ouders van Suzanne wellicht meer steun nodig hebben dan Suzanne zelf.

Therapeut: Ik wil je nergens in kletsen. Nou, ik denk dat wij er allebei goed over moeten nadenken, want ik weet het nu op dit moment gewoon niet. Ik weet wel dat je deze stukken (wijst naar alle stukken) kunt verplaatsen, dus ik denk wel dat er iets kan veranderen, ze zitten niet muurvast, begrijp je wat ik bedoel? Maar we zijn er nog niet achter hoe we het moeten doen. Dus, nu ga ik deze stukken bewaren. Niemand die hier komt kan weten waar het over gaat als ze hier op deze plank staan (wijst op een plank waar werkstukken van cliënten bewaard worden). Volgende week, als je weer komt, gaan wij nadenken over andere kleuren en andere combinaties, misschien ook over vormen, of afmaken waarmee wij nu zijn begonnen om over te praten.

Suzanne: Oké.

Therapeut: Ik vroeg me af wát van hetgeen wij nu besproken hebben voor jou de moeite waard is om de volgende keer mee door te gaan.

Suzanne: Nou ja, mijn vader houdt hier helemaal niet van, mijn vader denkt dat het stom is om hier te komen. Ik zou het

fijn vinden als mijn vader zou inzien dat het helemaal niet zo stom is om therapie te hebben. Misschien dat hij dan zou begrijpen wat er verkeerd is, maar het lijkt nu wel of hij een soort zak over z'n hoofd heeft. Hij wil er gewoon niet over nadenken.

Therapeut: Ik denk dat zij bang voor je zijn. Ik denk dat zij zo van je houden dat zij niet willen dat je je eigen weg gaat. Niet omdat ze een hekel aan je hebben, maar omdat zij niet willen dat je iets overkomt. Hun liefde voor jou gaat misschien te ver. Heel vaak worden ouders echt bang als zij dit moeten doen (plaatst rood en blauw dicht tegen elkaar aan) omdat ze dat al heel lang niet hebben gedaan. Maar ik denk dat het binnenkort al echt nodig is dat zij dat zo gaan doen. Ik zal eens kijken of wij ze kunnen helpen, maar niet eerder dan dat jij er klaar voor bent. Omdat ze dit niet kunnen doen (zet rood en blauw bij elkaar) voordat iedereen het hiermee eens is (plaatst geel op een ander bord).

Suzanne: Ik wil echt uit huis, echt hoor.

Therapeut: Kijk, je kunt ook nog steeds thuis zijn en niet tussen hun in staan.

Suzanne: Misschien wel.

Therapeut: Ik denk van wel, maar het zal een tijdje duren voordat het kan.

Suzanne: Oké.

Therapeut: Dus wij hebben een heleboel om over na te denken. Wil je een stukje klei mee naar huis nemen om wat mee rond te hannesen?

Suzanne: Nee (begint te lachen).

Therapeut: Een symbolisch stukje van de therapie om mee naar huis te nemen. Oké, volgende week kom je weer en wij kijken dan wat wij hiermee kunnen doen. Of wij doen wat anders.

Suzanne: Oké.

GAAT GEEL
IN BLAUW
VERANDEREN?

TOT SLOT

In deze casus over een zeventienjarige adolescente vinden wij alle belangrijke spanningsvelden van deze levensfase terug. Hoe kunnen conflicten over autonomie opgelost worden? Hoe zijn angsten te overwinnen die met separatie-individuatie te maken hebben? Hoe kunnen afhankelijkheidsbehoeften het beste geuit worden? Hoe kan een geringe frustratietolerantie verbeterd worden?

Deze gevalsbeschrijving maakt duidelijk dat beeldende therapie bij een adolescent een werkzame, niet bedreigende behandelmethode kan zijn. Als je iets zelf maakt, en niemand weet wat het betekent tot dat je het zelf zegt, hoe kan het dan bedreigend zijn?

WIM KLIJN

Dat plasticine veranderd kan worden, betekent voor deze adolescent dat ook de werkelijkheid kan veranderen.

Literatuur

- Anderson, H. & Goolishian, H.A. (1988). Human systems as linguistic systems: preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*, 27, 371-393.
- Haley, J. (1973). *Leaving Home: The therapy of disturbed young people*. New York: Norton.
- Klijn, W.J.L. (2005). Beeldende systeemtherapie en gezins-creatieve-therapie. *Kinder- & Jeugdpsychotherapie*, 32, 2, 70-78.
- Klijn, W. & Scheller-Dijkers, S. (2006). *Waar woorden tekortschieten. Beeldende systeemtherapie: praktijk en theorie*. Leuven: Acco.
- Riley, S. (1999). *Contemporary Art Therapy with Adolescents*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Scheller-Dijkers, S.M. (1998). Waar woorden tekortschieten. *Systeemtherapie*, 10, 3, 157-172.